

Holokaust

I. Identifikace lekce

Cíle lekce

Žáci budou na konci lekce schopni popsat příklady chování lidí vystavených dilematům, která přinesl holokaust. Budou schopni chování lidí zdůvodnit s ohledem na historickou situaci, v níž se tito lidé nacházeli.

Lekce pomáhá budovat historickou gramotnost tím, že...

... vede žáky k porozumění lidem, kteří žili v minulosti; především tomu, že lidské chování, zvláště v traumatických obdobích dějin, se vzpírá jednoduchému souzení a škatulkování typu: viníci, hrdinové, oběti.

Didaktický koncept:



vztah k minulosti

Lekce se dotýká následujících očekávaných výstupů RVP ZV

Moderní doba

D-9-7-03 (Žák) charakterizuje jednotlivé totalitní systémy (...), důsledky jejich existence pro svět; rozpozná destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu.

D-9-7-04 (Žák) na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv.

II. Návrh průběhu základní verze lekce ⌚ 45 minut

FÁZE 1 ⌚ 5 minut

Evokace a úvodní text

Žáci překládají text, který má Mark Hanis napsaný na dlani. Přemýšlí nad tím, co to podle nich v praxi znamená – co může člověk konkrétně dělat, nechce-li nečinně přihlížet genocidě. Pro objasnění pojmu genocida mohou využít úvodní text. Své nápady mohou zapsat do pracovního sešitu.

FÁZE 2 ⌚ 30 minut

Práce se zdroji

Žáci pracují se **zdroji 1–3**. K zápisu odpovědí mohou využít dílčí otázky a schéma v pracovním sešitě. Filmová ukázka (**zdroj 2**) trvá cca 3 minuty.

FÁZE 3 ⌚ 10 minut

Odpověď na badatelskou otázku a reflexe

Žáci využívají poznatky získané při práci se zdroji a formulují odpověď na badatelskou otázku. Svě odpovědi podle našich pokynů prezentují/sdílejí.

Rozšíření (máme-li k dispozici více než 45 minut)

Úvodní evokační fotografie vyzývá k rozšíření tématu do současnosti a budoucnosti. Nabízí se příležitost vést s žáky diskuzi o tom, zda se dokážeme poučit z minulosti, neopakovat stejné chyby, resp. proč to nedokážeme. Případně (a nejlépe), co konkrétního můžeme ve svých životech dělat, abychom nebyli nečinně přihlížejícími svědky bezpráví a utrpení lidí kolem nás.

III. Hodnocení badatelské otázky

úroveň	popis (žák/žákyně)	příklad žakovské odpovědi
nízká	Nechápe, proč lidé v Německu proti nacistům nevystoupili. Rozděluje tehdejší lidi zjednodušeně na viníky, hrdiny a zbabělce.	Lidé byli hloupí, že proti Hitlerovi včas nezasáhli. Profesor byl zbabělec, někteří se zase zachovali hrdinsky a nějaké Židy zachránili.
střední	Uvede příklady různého chování lidí v průběhu holokaustu.	Někteří lidé, jako byl profesor ve zdroji 1, nevěděli, co a kdy mají udělat. Jiní třeba pomáhali někoho ukrývat. Někdy pomáhali i ti, co byli sami v nebezpečí, jako Romové ze Slovenska ve zdroji 3.
rozvinutá	Uvede příklady různého chování lidí v průběhu holokaustu. Dokáže vysvětlit důvody takového chování. Svě vysvětlení dokáže podpořit i příklady vystavěnými na znalosti konkrétní historické situace Evropy ovládané nacisty.	Holokaust se „rozjžděl“ v postupných krocích, nebylo snadné rozhodnout se, zda režimu odporovat už třeba v r. 1935, kdy byly „jen“ vydány rasové zákony. O tom asi mluvil profesor ve zdroji 1. No a později, za války už to třeba bylo velmi nebezpečné, jak bylo vidět ve filmové ukázce.

Téma holokaustu bývalo v českých učebnicích obvykle zahrnuto v kapitolách o druhé světové válce. Holokaust samozřejmě od problematiky druhé světové války oddělit nelze, přesto se domníváme, že si zaslouží i samostatné kapitoly, především proto, že nabízí cennou příležitost promýšlet s žáky etický rozměr dějin.

Jedním z cílů dějepisného vzdělávání je naučit se rozumět situacím, do kterých se naši předkové v minulosti dostávali, chápat dilemata, která řešili, nerozdělovat lidi zjednodušeně např. na oběti, zbabělce a hrdiny, ale vnímat jejich rozhodování a jednání plastičtěji – realističtěji.

Holokaust

?

Jak se lidé chovali během holokaustu?



Mark Hanis je výzkumným pracovníkem Centra pro lidská práva a mezinárodní spravedlnost Stanfordské univerzity v USA, spoluzakladatelem několika společensky prospěšných firem a neziskových organizací, jako je například United to End Genocide (Společně za ukončení genocidy). Je také vnukem čtyř přeživších holokaustu. Organizace United to End Genocide sdružuje a propojuje aktivisty, duchovní, studenty, umělce, investory a lidi, kteří přežili genocidu (nejen holokaust, ale i genocidy ve Rwandě, Dárfúru a v dalších částech světa), a hledá cesty, jak předcházet genocidám, případně jak úspěšně lobbovat za ukončení těch, co probíhají.



Na fotografii je Mark Hanis, zakladatel organizace United to End Genocide. Co si Mark napsal na ruku? Co to podle tebe v praxi znamená?

Součástí německého plánu ovládnutí Evropy za druhé světové války byl holokaust. Šlo o cílený a systematický útok na celé skupiny obyvatel, které byly vytvořeny v souladu s rasovou teorií a politikou, jejímiž hlavními tvůrci byli Adolf Hitler a Nacionálně socialistická německá dělnická strana (nacisté). Židé, Romové a Sintové (Romové a Romky z německojazyčných oblastí střední Evropy), lidé s fyzickým či mentálním handicapem, homosexuálové nebo členové některých církví byli zbavováni občanských práv, zavíráni do ghet, pracovních a koncentračních táborů a nakonec i hromadně vražděni. Hřízy holokaustu iniciovali a umožnili němečtí nacisté, zejména politici, úředníci, vojáci a policisté. Spolu s německými vojenskými úspěchy se však holokaust šířil i mimo Německo, až zachvátil většinu Evropy. Své příběhy o něm tak mají nejen Němci, ale i Poláci, Nizozemci, Francouzi, Norové a mnohé další národy, včetně Čechů a Slováků. Jak se lidé vystavení situacím, v nichž jejich sousedům hrozilo smrtelné nebezpečí, chovali?

1 Proč se profesor podřídil nacistické politice?

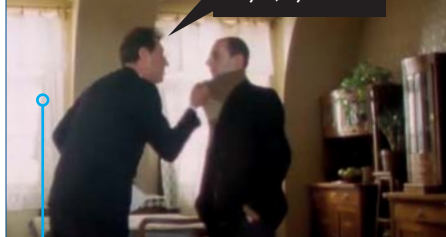
ZDROJ 1

Vzpomínka německého univerzitního profesora (1955)

Člověk pořádně neví, kam nebo jak se pohout. Věřte mi, je to pravda. Každý čin, každá událost je horší než ta předešlá, ale jenom o málo. Čekáte na další a na další. Čekáte na nějakou jednu velkou šokující událost a myslíte si, že až ten krok přijde, i ostatní se k vám v nějakém odporu přidají. Nechcete jednat, a dokonce ani mluvit sám. Nechcete „sejít ze své cesty a dělat problémy“. A proč vlastně ne? No, prostě to není vašim zvykem. A není to jenom strach, strach z toho, že budete stát sám, co vás drží na uzdě, je to také skutečná nejistota. (...) Venku, na ulici, ve společnosti obecně, je „každý“ spokojený. Neslyšíte žádné protesty a rozhodně žádné nevidíte. (...) Hovoříte soukromě se svými kolegy, z nichž někteří mají stejné pocity jako vy, ale co říkají? Říkají: „Není to tak hrozné...“ Nebo: „To se vám jenom zdá...“ Nebo: „Ale nepanikařte!“

ZDROJ 2 617 219

Ty si myslíš, že oni nezjistí, či je to svetr?



46

2 Proč se dostali do sporu?

Ukrývání uprchlíka ve filmu

Musíme si pomáhat, 2000, ČR, r. Jan Hřebejk

Pan a paní Čížkovi ukrývají Davida Wienera, který je na útěku z nacistického koncentračního tábora v Polsku.

ZDROJ 2

ZDROJ 1

Ukázka z filmu *Musíme si pomáhat* režiséra Jana Hřebejka a scénáristy Petra Jarchovského dobře ilustruje komplikovanost situací, do nichž se mohli dostat ukrývaní lidé i ti, kteří jim pomáhali. Pan Čížek (Bohuslav Polívka) se v této ukázkce projevuje více jako člověk, který má velký strach, vyčítá ukrytému Davidu Wienerovi, že se kvůli němu „promenuje s náckama“, a despoticky ho posílá do úkrytu v komoře („Okamžitě jdi tam, kam patříš!“), spíše než jako statečný hrdina a zachránce, kterým však zároveň bezesporu je. Také David Wiener (Csongor Kassai) nevystupuje jako pasivní oběť, ale jako člověk, který si uvědomuje, že rodinu Čížkových ohrožuje, rozhoduje se pro odchod a počítá se všemi následky.

Úryvek ze vzpomínek profesora nabízí jedno z možných vysvětlení toho, proč „obyčejní lidé“ často neudělali nic proti nacistické politice. Ukázka znemožňuje pohlížet na tohoto konkrétního přihlížejícího jako na prostého zbabělce, neboť jeho důvody jsou evidentně velmi „lidské“. Profesor ve vzpomínce rovněž hovoří o postupných krocích nacistického režimu. Historik Raul Hilberg v knize *Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933–1945* píše, že „osud evropského židovstva byl zpečetěn v okamžiku, kdy první německý úředník napsal první pravidlo o vylučování Židů“, což bylo téměř o deset let dříve, než začalo masové vraždění. Popis a uvědomování si postupných kroků, které někdy genocidě předcházejí, považujeme za velmi užitečné.

Vzpomínka paní Jolanky Kurejové, narozené v r. 1926, ilustruje vzájemnou solidaritu a pomoc mezi oběťmi hokaustu. Slovenští Romové se sice nestali jako celek obětí genocidy, i tak však za války často trpěli. Nejen ze strany Němců, ale i slovenských gardistů. Několik romských osad bylo zničeno, spáleno a mnoho jejich obyvatel bylo zavražděno. V osadě Podskalka však k tomu nejhoršímu nedošlo, a dokonce v ní našla útočiště jedna židovská rodina z Humenného. Zajímavým momentem vzpomínky je zmínka o tom, že Jolanka získala z majetku zabaveného Židům boty a oblečení. Ukázka opět komplikuje zjednodušený pohled na charakter oběti, resp. zachránce.

ZDROJ 3

3 Jak se zachovali lidé z Podskalky a Humenného?

ZDROJ 3

Úryvek z rozhovoru romistky Mileny Hübschmannové s pamětnicí Jolankou Kurejovou (1998)

JK: Bydleli jsme v osadě v Podskalce, Židi bydleli ve městě (...)

MH: Jak jste se Židy vycházeli?

JK: Normálně, Židi byli na Romy zvyklí. Dávali nám práci. (...) Pamatuju, jak je chudáky sebrali, i úplné malé děti (...) před válkou tu měli synagogu, kam se chodili modlit, a tu jim zbourali. Kdybys viděla, kolik Romů se za nima táhlo na nádraží! Plakali jsme pro ně, nařikali (...). Naložili je do dobytých vagonů a odvezli je pryč. Gardisti. Co po nich zůstalo zlata, nábytkul Všechno, co si za celý život našetřili, všechno tamti sebrali. (...)

MH: Kdo?

JK: Andijovci. Měli tři syny (...). Všichni tři synové se dali ke gardistům. V obrovských nákladácích si vozili domů, co zůstalo v židovských bytech. Měli na to jako gardisti právo. Mně dali nějaké šaty a boty, protože jsem tehdy chodila bosa (...)

MH: Nikdo z nich se nezachránil?

JK: Nikdo. Jen jedna jediná - ta, co měla mlíkárnou a bydlela na Podskalce. Tu zachránila moje teta Sokačka. Celou jejich rodinu zachránila.

MH: Jak?

JK: Prostě si je vzala k sobě do chatrče. Byli mezi náma v osadě. (...)

MH: A nebáli se Romové, že na ně přijdou gardisti?

JK: No, báli - nebáli. Zkrátka jsme je mezi sebou schovávali. (...)

MH: K vám do osady nechodili gardisti?

JK: Ale jo, chodili! Takhle v zimě, v obrovských mrazech, vytáhli muže z postele, na mráz, mlátili je přes ruce, brali chlapy do tábora. Ale ta mlíkářka byla schovaná, nenašli ji.

Jde o romskou osadu Podskalka u slovenského města Humenné. Gardisti byli členové Hlinkovy gardy, polovojskové organizace Hlinkovy slovenské ľudové strany, která za druhé světové války ovládla Slovenskou republiku a ve spolupráci s nacistickým Německem pronásledovala národnostní menšiny na Slovensku. Andijovci - pravděpodobně příjmení některé z rodin z Humenného.

Některé události dějin holokaustu

Holokaust bývá spojován s obdobím druhé světové války. Již mnoho let před válkou však docházelo k omezování a vylučování obyvatel židovského původu z německé společnosti. Byly to události, o kterých mimo jiné hovoří profesor ve zdroji 1 jako o „činech nacistického režimu“.

1933

V Německu se dostali k moci nacisté Adolfa Hitlera.

Proběhl bojkot židovských obchodů. Byl přijat zákon, který umožnil propuštění židovských úředníků ze státní služby.

Bylo vydáno nařízení „o ochraně národa a státu“, kde byli „cikáni“ označeni za „ničemnou populaci“.

1935

V německém Norimberku byly schváleny rasové zákony, které plně občanská práva přiznaly pouze lidem „německé krve“.

Za Žida/Židovku byl označen každý člověk, jehož tři prarodiče byli židovského původu.

1938

V Německu a v jím obsazených zemích (Rakousko a pohraničí českých zemí) byly během pogromu známého jako „křišťálová noc“ ničeny židovské obchody a synagogy, desítky lidí zahynuly a tisíce byly uvězněny v koncentračních táborech.

Osobní doklady lidí židovského původu byly označeny.

Byl vytvořen soupis židovského majetku.

Bylo přijato nařízení „o potírání cikánského zlořádu“, které otevřeně deklarovalo přímý postup proti „cikánům“ jako „rase“.

HISTORYLAB 617 220

Měl si kleknout?

Zjistí, jak se může obyčejné pokleknutí stát významnou historickou událostí a co může pro lidi znamenat.

HISTORYLAB

V roce 1970 navštívil západoněmecký kancléř Willy Brandt památník obětem holokaustu v polském hlavním městě Varšavě. V senzaci se tento obvykle nezajímavý moment proměnil v okamžiku, kdy Brandt před památníkem poklekl. Cvičení nabízí konkrétní příklad způsobu vyrovnávání se s bolestnou minulostí. Dokládá, že dějiny holokaustu se neomezují pouze na dobu druhé světové války, ale mají přesah do doby po válce, resp. do současnosti i budoucnosti.

47

Výběrová chronologie některých událostí, které předcházely samotnému zavraždění obětí holokaustu, může sloužit jako zdroj informací pro splnění druhé části úkolu 1 v pracovním sešitě.